

Antropologien tæt på staten

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: Iver Neumann har atter begået en interessant bog. *Tilbake til Durkheim. Staten og antropologien* er et godt bidrag til en diskussion om, hvordan antropologien i højere grad kan sætte staten på dagsordenen som et seriøst studieobjekt. Men hvorfor trekker Neumann frem igen Émile Durkheims statsbegreb? Særlig problematisk bliver det i forbindelse med hans ureflekterede anvendelse af forskellige typer samfundsbegreber.

Av Lars Bo Kaspersen, Professor i Politik og Sociologi ved Københavns Universitet

[Tilbake til Durkheim. Staten og antropologien](#) består af syv kapitler, som hver især forsøger at skubbe antropologien tættere på staten. De første kapitler søger at give antropologien et teoretisk ståsted i form af en tilbagevenden til den franske socialteoretiske tradition, der udvikler sig med afsæt i neokantianeren Claude Renouviere og Émile Durkheims arbejde og siden udvikles af Marcel Mauss, Claude Lévi-Strauss og Michel Foucault. Pierre Bourdieu nævnes også men diskuteres ikke i dybden.

//]]]]> //]]>

Særlig central er Émile Durkheim som udgangspunkt til at finde en mulig epistemologisk strategi med henblik på at kunne studere et tilsyneladende makrofænomen som staten.

Bogens tredje kapitel handler om historie og myte i politisk antropologi, mens den resterende del af bogen sætter fokus på centrale temaer indenfor det politiske felt herunder magt, tidlig statsdannelse, diplomati og diplomater. Neumann ønsker i forhold til magt og tidlige stater at gentænke det antropologiske blik på disse fænomener, mens diplomati og diplomater for alvor trænger til at underkastes en antropologisk analyse, da faget ikke i nævneværdig grad har beskæftiget sig hermed tidligere.

Det er en bog, som jeg bestemt er blevet klogere af at læse og den giver anledning til en række refleksioner. Jeg deler i vid udstrækning Neumanns synspunkter på en lang række områder og på en række andre har han overbevist mig om jeg burde skifte position.

Der står imidlertid en række problemstillinger tilbage, som jeg gerne vil rejse i denne sammenhæng.

Tilbage til Durkheim

Neumann argumenterer for, at den norske antropologi skal tilbage til den franske tradition – ja faktisk helt tilbage til Durkheim, hvis antropologien skal finde et teoretisk grundlag, der kan løse antropologiens angst for abstrakte makrofænomener og i stedet fokusere på det konkrete. Ifølge Neumann ser antropologien mikro-makro-distinktionen som udtryk for en niveauforskel i forhold til de processer, som skal studeres.

//

//]]]]> //]]>

Neumanns løsning er at tage udgangspunkt i Durkheims statsbegreb, hvor staten ikke ses som et abstrakt makrofænomen men derimod et konkret socialt system, der kan studeres i form af embedsstandens konkrete aktiviteter (eksempelvis rapportskrivning) eller diplomatens mange gøremål. I stedet for at se på statens funktioner, som Durkheim sætter i fokus, foreslår Neumann, at den politiske antropologi skal studere statens praktikker. Herved løses den epistemologiske udfordring, der efter alt at dømme har forhindret antropologien i at studere staten.

Herefter hører vi ikke meget til Durkheims statsbegreb. Det kan synes mærkeligt især bogens titel taget i betragtning. Når alt kommer til alt er Durkheim kun brugbar til at løse et epistemologisk problem. Bogen knytter ikke yderligere an til begrebet. Det udfoldes heller ikke i bogens lange tour de force af franske tænkere og ej heller i resten af bogen. Der er imidlertid gode grunde til at undgå alt for meget inspiration fra Durkheim.

Og enkelte steder dukker bemærkninger op, som antyder at forfatteren godt er klar over Durkheims begrænsning, men det ekspliciteres og uddybes aldrig.

Hvorfor Durkheims statsbegreb?

Neumann påpeger, at et af antropologiens problemer gennem mange år har været en fokusering på «samfund» som lukkede systemer. Det var også en kritik, som Eric Wolf rejste i bogen *Europe and the Peoples without History* (1982). Denne kritik kan også i vid udstrækning rettes mod store dele af sociologien og politologien. Jeg er enig i den kritik og selvom forskningen de sidste 30 år har forsøgt at rette op på dette, så er det stadigvæk et stort problem for samfunds- og kulturvidenskaberne, at vi opererer med et 'lukket' samfundsbegreb, hvor også selve begrebet «samfund» er ureflekteret.

Og netop derfor er det underligt at Neumann tager udgangspunkt i Durkheims statsbegreb, som er bundet op på et af socialteoriens mest lukkede samfundsbegreber.

Lad os derfor se lidt nærmere på, hvorledes Durkheim tænker samfund og stat: Durkheims eksplicite mål er konstitueringen af en videnskab om samfundet. Durkheim ser samfundet som en helhed bestående af mange dele. Det rejser et metodisk problem: Skal vi først studere helheden eller delene? Durkheims svar er at se samfundet som en organisme, der udvikler sig evolutionært

fra de såkaldt primitive samfund, hvor del og helhed er ét (som et encellet dyr) og som udvikler sig med en stigende arbejdsdeling, uddifferentiering og social kompleksitet til følge. Helhedens kompleksitet vokser i takt med at antallet af delelementer (celler og organer) vokser tilsvarende.

Og det er ikke, som Neumann antyder, arbejdsdelingen, der driver denne proces. Det er den demografiske udvikling dvs. samspillet mellem befolkningens volumen og befolkningstilvækst indenfor en allerede eksisterende gruppe og arbejdsdelingen er en utilsigtet konsekvens af dette samspil.

Samfundet tænkes allerede i udgangspunktet som et lukket selvreproducerende system, som kan forandre sig over tid drevet af processer (demografi) hidrørende fra samfundets egne interne elementer. Durkheims samfundsbegreb er et eksempel par excellence på en fusion af indre dele og bliver derfor et lukket system. Samfundet sui generis relateres ikke til andre samfund – de ydre relationer er i Durkheims socialteori tænkt bort. Selvfølgelig bindes samfund over tid sammen qua arbejdsdelingen, men det er resultatet af den evolutionære udvikling. Det får ingen konsekvenser for, at samfundet grundlæggende tænkes konstitueret af indre elementer.

Midlet, der binder samfundets dele sammen, er hos Durkheim ikke staten. Durkheim opererer som bekendt med to samfundstyper baseret på forskellig type solidaritet: den mekaniske og den organiske solidaritet. Mekanisk solidaritet eksisterer i de såkaldte traditionelle samfund, hvor sammenhængskraften består af en kollektiv solidaritet («conscience collective»). I de moderne samfund med en fremskreden arbejdsdeling eksisterer ingen dyb rodfæstet kollektiv bevidsthed i det enkelte individ. «Den organiske solidaritet knytter ... individet til samfundet via samfundets særskilte deler, organisk solidaritet er formidlet solidaritet'» (Østerberg 1983:42).

Det moderne samfunds funktionsopdeling og differentiering er i sig selv det middel, der binder individerne sammen og muliggør et mere komplekst samfund. Jo større differentiering og specialisering desto større afhængighed individerne imellem.

Først i forbindelse med det moderne samfund og den organiske solidaritet kommer staten til syne som et resultat af den øgede arbejdsdeling og specialisering. Staten udgør en lille og speciel form for kollektiv bevidsthed, der fortsat eksisterer i det moderne organiske samfund (Durkheim 1957:50). Durkheim ser staten som «hjernen» i en organisme, hvor dens opgave er at være et tankeorgan, som sigter mod praktiske mål. Staten handler ikke selv men forsøger som organ for social tænkning at guide og lede den kollektive adfærd.

Staten ses som et resultat af den samfundsmæssige udvikling med stigende arbejdsdeling og social uddifferentiering. Staten er direkte betinget af samfundets udvikling. Statens genese, udvikling eller konstituering er slet ikke relateret til andre stater eller politiske ordener. Anerkendelsesrelationer, konflikter og krig figurerer slet ikke i Durkheims konceptualisering af staten. Staten er et lukket delsystem, der i Luhmanniansk forstand strukturelt kobler til samfundet. Staten har en moralsk opgave i det politiske samfund, hvor staten er den instans, der skaber og

institutionaliserer rettigheder, der muliggør individets øgede frihed. Såvel samfund som stat tænkes indefra og nedefra.

Min pointe er, at det kan være kontraproduktivt at pege på Durkheims statsbegreb som et udgangspunkt for antropologien.

Måske løser det for antropologien et epistemologisk problem men set i et overordnet perspektiv sætter det antropologien tilbage i tid, da faget atter forankres i et lukket og selv-reproducerende samfunds- og statsbegreb. De sidste 20 års fremskridt i forhold til forstå stater og samfund som relationelle fænomener vil hermed gå tabt. Og det paradoksale er, at Neumann jo selv i kapitlet om tidlig statsdannelse betoner relationer og relationel teori som grundlag for at analysere stater.

Den franske tradition

Neumann er selv inspireret af den franske tradition. Her ser han uudnyttede muligheder for norsk antropologi, da de franske tænkere potentielt indeholder de teoretiske og metodiske værktøjer som den politiske antropologi har brug for. Det er jeg enig i, men statsproblematikker er bedre studeret med inspiration fra eksempelvis Pierre Bourdieu, som jo er en uudnyttet tænker i den forbindelse.

//

//]]]]> //]]>

Der er oplagte muligheder for en historisk og politisk antropolog til at kaste sig over staten såvel i forhold til oprindelse og udvikling som i forhold til at forstå statens og samfundets karakter som følge af en positioneringskamp i et felt. Det ligger lige for at benytte habitus, kapital, felt og den dertil forbundne relationelle tilgang i forhold til analyser af stater. Bourdieu udviklede aldrig rigtig hverken en analyseramme eller en decideret analyse af stater i forhold til statens eksterne sider. Men banen er klar.

Neumann har selv tidligere vist, at Michel Foucaults begrebsapparat til analyse af bestemte sider af staten er yderst frugtbar. Foucault siger dog forbavsende lidt om statens ydre relationer og disse relationers betydning for statens indre struktur. Endvidere kan Foucault ikke sige meget om statens genese, men den omkostning må man tage med, når man arbejder genealogisk. Det er dog blot et problem, hvis den franske traditions eneste alternativ er Durkheims evolutionisme, hvis vi ønsker at forstå statens oprindelse.

Mere generelt er det også på sin plads at stille spørgsmålet: Bortset fra Foucault, hvor nyttige er Durkheim, Marcel Mauss eller Claude Levi-Strauss, når det kommer til at forstå staten?

Durkheim giver os nogle indsigter, men det er kun det epistemologiske udgangspunkt Neumann peger på. Mauss især men ligeledes Levi-Strauss fremhæves for deres bidrag til socialteori – ikke staten per se. Det kunne være interessant at forfølge, hvilke potentielle indsigter især Mauss' arbejde kunne bidrage med, når det gælder stat og stat-samfundsrelationer.

Bolværk mod despotisme

I en vis forstand er det glædeligt at Neumann revitaliserer Durkheims statsbegreb, da det har særlige interessante implikationer for især demokrati- og civilsamfundsteori. Durkheim er klar over, at staten potentielt altid er i fare for at udvikle despotisme. Den indsigt henter han fra Montesquieu og Hegel. Den største udfordring for staten er at sikre sig, at befolkningens følelser, tanker og meninger formidles til staten, så staten kan træffe de mest hensigtsmæssige beslutninger til det fælles bedste. Love og regler skal ligeledes kunne formidles til befolkningen.

Durkheims svar er en styrkelse af civilsamfundet ved hjælp af korporationer, hvor disse

repræsenterer særinteresser og kan sikre en formidling af disse til staten. Ligeledes fungerer de som bolværk mod eventuelle statslige despotiske overgreb mod befolkningen. Demokrati for Durkheim er derfor lige så meget et spørgsmål om kommunikation mellem stat og befolkning som det er et spørgsmål om repræsentation – en indsigt som går tilbage til Montesquieu.

En indsigt, der nok er værd at tænke over i disse år, hvor de vestlige stater begynder at udvikle autoritære træk. Disse frugter ved Durkheims statsbegreb høster Neumann ikke.

Stat-samfundsrelationen

Et omdiskuteret problem i både den politiske teori og den historiske sociologi angår relationen stat-samfund. Neumann behandler denne relation i kapitel to som en del af den epistemologiske udfordring ved studiet af staten. Især Foucault trækkes ind på banen for at udrede dette komplekse forhold. Der er mange aspekter ved denne relation og her er det primært med fokus på samfundets relative autonomi i forhold til staten.

Mit problem med Neumanns diskussion af denne relation vedrører hans ureflekterede anvendelse af forskellige typer samfundsbegreber.

Som påpeget diskuterer han Durkheims samfundsbegreb og relationen til staten, men han glemmer at samfundet hos Durkheim både teoretisk og empirisk betinger staten. I sin Foucault-inspirerede analyse af relationen fremdrages liberalismen som en konstitutiv myte af stat-samfundsrelationen. I diskussionen af tidlig statsdannelse er udgangspunktet, at verden er opdelt i mange sameksisterende og konfliktende politiske enheder og den moderne stat er blot én form for politisk enhed.

Det kan tolkes i den retning, at verdenen i udgangspunktet er opdelt i politiske enheder, og at disse betinger og muliggør samfund. Netop sidstnævnte pointe mener jeg, der er historisk-empirisk og begrebshistorisk belæg for. Begreberne stat og samfund går hånd i hånd med den moderne stats gennembrud fra slutningen af 1700-tallet i Vesteuropa og samtidigt hermed opstår det moderne marked, som hos Hegel i *Retsfilosofien* betegnes som samfundet (*Bürgerliche Gesellschaft*). Samfundsbegrebet er en betegnelse for det moderne marked forstået som en autonom sfære med sin egen logik men betinget og muliggjort af staten.

Min pointe er, at hvis Neumann havde foreslået den politiske antropologi at tage udgangspunkt i sidstnævnte indsigt kombineret med sine betragtninger om staten som et relationelt fænomen (jvf kapitlet om de tidlige stater), så ville det skubbe antropologien fremad. Bogens inkonsistens i forhold til stats- og samfundsbegreberne bringer ikke den klarhed frem i analysen af staten, som måtte ønskes i forhold til ambitionen om at bidrage til den politiske antropologis fremdrift.

De sidste ord

Afslutningsvis er det på sin plads at understrege, at bogen er indsigtfuld og et vigtigt bidrag, der rækker ud over antropologien. Mange andre med interesse i samfunds- og kulturvidenskab kan lære meget af denne bog.

Til allersidst bliver jeg nødt til at bemærke følgende: Neumann nævner på s. 102, at han 'omformer åbningslinjen fra *Det kommunistiske manifest* ved at sige, at mennesket skaber historien, men ikke under forudsætninger det selv har valgt'. Det lyder fint, men det er sjusk. Marx-citatet stammer ikke fra *Det kommunistiske manifest* men fra linje 4 i kapitel 1 af *Louis Bonapartes 18. Brumaire* skrevet i 1851-52.

Litteratur:

Dag Østerberg (1983), [Emile Durkheims samfunnslære](#). Oslo: Pax Forlag.